

**МАСТАЦКАЯ КАНЦЭПЦЫЯ ЗБОРНІКА “МАЯ ЛІРА”
КАЗІМІРА СВАЯКА**

Зборнік вершаў “Мая ліра” пабачыў свет у 1924 г. і з’яўляецца адзінай прыжыццёвай кнігай каталіцкага святара і пісьменніка Канстанціна Стэповіча, які вядомы ў літаратуры пад псеўданімам Казімір Сваяк. Кніга выклікала зацікаўленае абмеркаванне ў тагачаснай заходнебеларускай крытыцы. З аналізам зборніка выступіў Уладзімір Самойла (Суліма) у крытычным артыкуле “*Cog ardens*”, дзе даў ацэнку творчасці пісьменніка, разгледзеўшы асноўныя матывы і вобразы яго паэзіі. Звярнуўся да асобы паэта і крытык Антон Навіна (Антон Луцкевіч). У артыкуле “Казімір Сваяк” ён акцэнтаваў увагу на асабістай трагедыі творцы, які перанёс яе ў сваю паэзію. А. Навіна адзначаў, што праглядаючы зборнік “Мая ліра” “мы і бачым усюды крык распачы “душы збалелай, з мук ашалелай”, бачым страшэнную духоўную драму паэта-ксяндза, утраціўшага веру ў “Найвышэйшую Справядлівасць” [1, с. 394]. З гэтай думкай спрачаўся заходнебеларускі крытык Светазар, які паставіў у віну А. Навіне, што той зрабіў К. Сваяка ў сваім нарысе большавіком-атэістам. У артыкуле “К. Сваяк як паэт рэлігійны (адказ п. А. Навіне)” Светазар выступіў у абарону паэта, абвяргаючы тэзісы А. Навіны пра нявер’е творцы і асабістую духоўную драму. Як бачым, існавалі розныя меркаванні пра асобу і паэзію К. Сваяка. Да аналізу творчасці паэта звяртаўся ксёндз Адам Станкевіч у працы “Казімір Сваяк. Нарысы аб ягонай ідэалогіі (у пятыя ўгодкі смерці)”. Пазней А. Станкевіч апублікаваў брашуру “З жыцця і дзейнасці Казіміра Сваяка (у дзясятыя ўгодкі яго смерці) 1926 – 1936”, дзе паспрабаваў даць біяграфію паэта, адзначыў жанравую і тэматычную разнастайнасць творчасці К. Сваяка. У асобнай главе “На літаратурнай ніве” А. Станкевіч тлумачыць асноўныя матывы і вобразы лірыкі паэта, якая прасякнута патрыятызмам і філасофска-хрысціянскай думкай. Па словах даследчыцы Л. Тарасюк, “паэзія Казіміра Сваяка разглядалася крытыкамі найперш у філасофска-эстэтычным (Суліма) і грамадска-сацыяльным (Навіна) аспектах, што прывяло, на думку

А.Станкевіча, да скажэння рэлігійна-духоўнага зместу творчасці паэта” [2, с. 20].

Прыналежнасць аўтара да духоўнага сану адразу можа скіраваць чытача на думку, што яго творчасць цалкам рэлігійная. Аднак гэта думка неадназначная. Каб разабрацца ў гэтым, мы разгледзім пытанне мастацкай канцэпцыі зборніка “Мая ліра”. Аналіз зборніка правядзём на тэматычным, вобразным, жанравым і сюжэтным узроўнях .

Зборнік падзяляецца на пяць раздзелаў, якія нумаруюцца рымскімі лічбамі і не маюць пэўных загалоўкаў, дзе маглі б аб’ядноўвацца вершы тэматычна. Аднак у кожным раздзеле можна вылучыць асобную дамінуючую думку, настрой.

Цікавай з’яўляецца “Мая ліра” ў жанравых адносінах. Сярод традыцыйных вершаў прысутнічаюць і вершы ў прозе. Асобныя вершы на евангельскія сюжэты К. Сваяк называе “аповесцямі евангелічнымі”. Верш “Падарожны і яго вораг” пераказвае евангельскую прытчу пра добрага самараніна, якую Хрыстос распавядаў сваім вучням, навучаючы іх любові да бліжняга. У аснове аповесці евангелічнай “Грэшная” – сюжэт пра фарысеяў і кніжнікаў, якія прывялі на асуджэнне грэшную дзяўчыну. Аднак ніхто з іх не кінуў у яе камяня, бо ўсе былі з грахамі. Асноўная мэта такіх вершаў, на нашу думку, гэта пераказ біблейскага сюжэта з мэтай яго тлумачэння простаму людзю і з мэтай навучання. Вершаваная мова ў дадзеным выпадку выконвае знешнюю функцыю арганізацыі мовы з выкарыстаннем розных вобразных сродкаў, што прыцягвае ўвагу чытача і нясе пэўную эстэтычную функцыю. Пакладзеныя ў аснову вершаў сюжэты нясуць у сабе хрысціянскую навуку. Такім чынам, пераказваючы евангельскія сюжэты, інтэрпрэтуючы некаторыя псалмы з кнігі Псалтыр, К.Сваяк працуе і над паэтычнай формай, ствараючы знешняе і ўнутранае адзінства твора. Вершы ў прозе больш нагадваюць мініяцюрныя лірычныя замалёўкі з філасофскімі разважаннямі (вершы “Месяц бледы”, “Сонца свяціла”, “З кнігі асягнень духовых”, “Арганы жалыцца”, “Не памёр: нарадзіўся”).

У зборніку прадстаўлены ўсе асноўныя віды лірыкі – пейзажная, філасофская, інтымная, грамадзянская, што сведчыць пра шырокі тэматычны дыяпазон аўтара. Адметнай ў К. Сваяка з’яўляецца лірыка інтымная. Да яе можна аднесці верш “Не чаруй”. Лірычны герой захапляецца прыгажосцю дзяўчыны аднак, следуючы свайму духоўнаму сану і палажэнню ў грамадстве, не дапускае думак пра нейкія адносіны з ёй. Да тэмы кахання можна аднесці верш “Самсон і Даліла”, у аснову якога пакладзена знакамітая біблейская гісторыя пра асілка Самсона і дзяўчыну Далілу, якая падманула яго, каб пазбавіць моцы. Паводле біблейскай гісторыі Даліла зачаравала Самсона сваёй прыгажосцю, і ён, страціўшы кантроль над сваім духоўным станам, не вытрымаў і закахайся ў Далілу, якая “стыд згубіла”. Самсон раскрывае каханай сакрэт сваёй моцы і гіне ад яе падману. Даліла ў К.Сваяка выступае як здрадніца, бо ў фінале верша з іроніяй зазначаецца: “Даліла зноў

з варожага народу // Асілка новага да смерці палюбіла: // І не прайшло
цалюсенькага году, // Як трэцяга асілка з ног зваліла...” [1, с. 63].

Да інтымнай лірыкі можна аднесці і верш “Эрас і Псіхея”. Лірычны герой палымяна прамаўляе да каханай, заахвочваючы яе прызнацца яму ў каханні. Паэт удаля падбірае словы, каб апісаць усю глыбіню і прыгажосць пачуццяў лірычнага героя, падкрэсліваючы пры гэтым адзінства душы (Псіхеі) і кахання (Эраса).

Прырода знітавана з дзяўчынай у вершы “Песня дзяўчаці”, які можна аднесці як да пейзажнай, так і да грамадзянскай лірыкі. Дзяўчына спявае песні пра нядолю народа, а прырода ёй як быццам падпявае, спачувае і суперажывае ёй. Гэта даволі распаўсюджаны прыём у літаратуры і фальклоры. Такім прыёмам можна падкрэсліць адначасова і прыгажосць прыроды, а таксама і тое, што чалавек – арганічная частка яе, і тое, што адбываецца ў грамадстве не можа не ўспрымацца і прыродай.

Аналізуючы верш “Маёй музе”, паспрабуем адказаць на пытанне – хто ж з’яўляецца музай паэта? Магчыма, гэта нейкая вышэйшая сіла сусвету, якой не абыхавы лёс усяго чалавецтва, што з асаблівым націскам падкрэсліваецца радкамі: “Калі люд твой стане цвёрда // У хаце гаспадарыць, // Калі сам варожу сілу // Па хрыбце ўдарыць” [1, с. 59]. У вершы гучаць патрыятычныя матывы. Лёс любога сапраўднага творцы знітаваны з лёсам роднага народа. Менавіта гэтая акалічнасць нараджала шчырасць пачуццяў, нараджала тую мару пра лепшую будучыню народа, якой прасякнута ўся беларуская літаратура пачатку XX стагоддзя.

У сваіх вершах К. Сваяк часта выкарыстоўваў міфалагічную вобразнасць (“Русалка”, “Эрас і Псіхея”, яго пазнейшы драматычны твор “Купалле”, героямі якіх з’яўляюцца багі славянскага пантэона). Паўстае пытанне: чаму паэт-святар звяртаецца да вобразаў язычніцкіх багоў? На нашу думку, гэта тлумачыцца ягонай цікавасцю да міфалогіі і міфалагічных сюжэтаў, а таксама моцнай народнай традыцыяй у яго творчасці.

У зборніку “Мая ліра” К. Сваяка шмат рэлігійных рэалій, біблейскіх вобразаў, сюжэтаў. Вобразы Бога як найвышэйшага абсалюту, Божага Сына як сусветнай ахвяры, Маці Божай як надзеі на выратаванне – часта прысутнічаюць у вершах паэта. Незвычайнасць гэтым вобразам надаюць містычныя перажыванні аўтара, як асобы асаблівага духоўнага сану, якая валодае пэўнымі рэлігійнымі практыкамі і асобасным індывідуальным перажываннем Божай таямніцы. Таму трэба адзначыць глыбіню духоўных пошукаў і пачуццяў аўтара. Закранем пытанне псіхалогіі творчасці. Творчасць К. Сваяка нараджалася паступова, з пэўнага перажытага вопыту, у дадзеным выпадку – вопыту духоўнага. Спазнаць глыбей творчасць паэта дапамагае яго дзённік “Дзея маёй мыслі, сэрца і волі”, у якім К. Сваяк апісвае свой жыццёвы выбар, ваганні, перашкоды, стан сваёй веры. Ведаючы жыццёвыя акалічнасці, па-іншаму ацэньваецца паэзія аўтара, з улікам перажытага ім і праецыраваннем гэтага на твор.

Амаль праз усе вершы чацвёртага раздзела зборніка праходзіць аўтарская думка пра смерць. Магчыма, цяжка хварэючы, К. Сваяк прадчуваў, што сілы хутка яго пакінуць і жыццё скончыцца. У вершах “Спавіў мне сэрца жаль”, “Тайніцу духа” элегічныя настроі ўзмацняюцца асабліва. Вылучаецца ў гэтым плане верш “На восень”. У першай частцы твора аўтар расказвае пра смерць маладых герояў, мужа і жонкі. У другой частцы прыгадваецца абрад Задушкі (Дзяды). Як вядома, гэта язычніцкае свята, таму героямі гэтай часткі верша з’яўляюцца міфалагічныя багі Род, Стрыбог, Мокаш, Дажбог, Сварог, Пярун. Яшчэ раз падкрэслім, што згаданая акалічнасць тлумачыцца ўплывам народнай традыцыі на творчасць аўтара.

У многіх вершах К. Сваяк раскрывае ўнутраны стан сваёй душы, выносіць на суд чытача свае перажыванні. У вершах “Чаму мне маркотна”, “Хмары-хмаранькі” і інш. выявілася асабістая трагедыя аўтара: “Згубіў я здароўе, і волю, і мэту, //Адно асталося: спачыць у магіле... // І плач забірае на праўданыку гэту, // Што гіну я сумны, без пары, ў веку сіле” [1, с. 73]. К. Сваяк памірае ад хваробы, малады, поўны памкненняў і жаданняў працаваць на карысць народа, бацькаўшчыны. Паэт, прадчуваючы хуткую смерць, пакідае заповіт нашчадкам і будучым пакаленням у вершы “Тэстамэнт”. Рэфрэнам праз увесь твор праходзяць радкі “Зямліца родная, о будзь-жа ты гарой!”. Прычым гэта фраза зведала пэўную трансфармацыю: спачатку гучыць як просьба – “Зямля родная, ты будзь тады гарой!”, а пасля пераходзіць ў малітву – “Зямліца родная, о будзь-жа ты гарой!”. Часціца “о” дадае ўзмацненне і перадае ўсхваляваны настрой аўтара. Зямля выступае тут у ролі той сілы, якая дае чалавеку жаданне жыць і працаваць, змагацца за дзяржаўнасць і незалежнасць. Аўтар просіць нашчадкаў зрабіць усё, каб “Беларусь пайшла такі гарой”, каб “Беларусь ішла наўсцяж гарой”, і каб калісьці пра радзіму сказалі: “Вось Беларусь пайшла аднак гарой!” [1, с. 76].

Спынімся яшчэ на адным моманце: суадносінах лірычнага героя і аўтара. Як вядома, нельга атаясамліваць аўтара з лірычным героем. Аднак у большасці вершаў мы выразна адчуваем прысутнасць аўтара, асабліва ў творах, дзе яскрава выяўлены ягоныя пачуцці, індывідуальныя перажыванні.

У трэцім раздзеле зборніка сканцэнтраваны вершы грамадзянскай і патрыятычнай накіраванасці (“Загляне сонца і ў наша аконца”, “Чары Айчыны”, “Ой на Русь ды Белу”, “О, край мой родны”, “Гэй, будуйце”), у якіх паказаны цяжкая праца, нялёгкае грамадска-палітычнае становішча краіны, гаротная доля селяніна. Аўтар спачувае роднай краіне, народу, моліцца да Бога і верыць у лепшую будучыню. Нягледзячы на сумныя асабістыя настроі аўтара, у вусны сваёй гераіні Мальвісі, памерлай ад беднасці дзяўчынкі з верша “О, край мой родны!”, аўтар укладае наступныя словы, якія прасякнуты аптымізмам і верай: “Не траць надзеі нідзе і ніколі. // Працуй, чым можаш, каб зменшыць бяздолле” [1, с. 52]. Гэта думка значная для аўтара, які шмат працаваў на карысць краіны, на карысць бліжняга, хоць і непрацяглы зямны час. Аднак асабістыя настроі паэта, адчуванне набліжэння

смерці ў такім маладым узросце таілі ў сабе і нейкую долю крыўды – на лёс, на жыццё, а можа, нават, і на Бога...

Творчасць К. Сваяка адрасавана шырокаму колу чытачоў, а не толькі клерыкальным, рэлігійным асобам. Шчырасць аўтара, асвятленне праблемы з пэўнага хрысціянска-гуманістычнага ракурсу надаюць каштоўнасць творчасці святара. Зборнік “Мая ліра” прыўнёс духоўную і маральна-этычную арыентацыю ў заходнебеларускую літаратуру, што ажыўляла пачуцці чытача, скіроўвала на асэнсаванне вечных праблем чалавечага быцця. Як і кожны таленавіты творца, Казімір Сваяк меў сваё вобразна-эстэтычнае ўяўленне пра свет і месца чалавека ў гэтым свеце.

Літаратура

1. Сваяк, К. Выбраныя творы / Казімір Сваяк; уклад., прадм., камент. І. Багдановіч; камент. І. Багдановіч. – Мінск: Кнігазбор. – 472 с.
2. Тарасюк, Л. Журба ідэалу. Паэзія Казіміра Сваяка / Л. Тарасюк // Наша вера. – 2001. – №3. – С. 19 – 27.